

De Beeldenstorm (1566)

Opdracht: analyseren en evalueren

1. Inleiding

Vak	geschiedenis
Schooltype/afdeling	vmbo/havo/vwo
Leerjaar	klas 1
Tijdsinvestering	30-50 minuten
Onderwerp	De Beeldenstorm, horend bij tijdvak 5: tijd van Ontdekkers en hervormers (zestiende eeuw) / Vroegmoderne tijd
Hogere denkvaardigheid	Analyseren en evalueren
Historisch denken en redeneren	Bron en vraagstelling, oorzaak/gevolg en interpretatie
Bron	Albert van der Kaap

Onderstaande opdracht is afkomstig uit een geschiedenismethode.

1. Wat was er volgens de meeste predikanten mis met de kerkgebouwen?

Bron

2. Leg aan de hand van de bron uit waarom we de gebeurtenis in 1566 de Beeldenstorm noemen.
3. Verplaats je in een protestantse predikant die een hagenpreek houdt. Bedenk wat je in je toespraak wilt zeggen en schrijf dit op een blaadje. In je korte, maar meeslepende toespraak vertel je over je ideeën en roep je de mensen op tot actie. Gebruik hiervoor ongeveer 100-130 woorden.

In deze opdrachten is slechts in beperkte mate sprake van historisch denken en redeneren. In de eerste twee vragen moeten leerlingen hun kennis reproduceren en eigenlijk geldt dit ook voor de derde vraag al ziet die er een stuk creatiever uit. Het creatieve heeft echter meer betrekking op het vak Nederlands dan op geschiedenis: leerlingen moeten motieven voor de Beeldenstorm verpakken in een meeslepende toespraak.

In onderstaande opdrachten wordt een groter beroep gedaan op historisch denken en redeneren, waarbij historische vaardigheden als het kunnen omgaan met zaken als bron en vraagstelling, oorzaak/gevolg en interpretatie een grote rol spelen. Ook wordt een beroep gedaan op de hogere denkvaardigheden analyseren en evalueren.

Deze opdracht maakt deel uit van een serie opdrachten die allemaal betrekking hebben op de opstand van de Nederlanden tegen Spanje.

2. Opdrachten

Opdracht 1 Welk woord weg?

Een werkvorm die bij veel onderwerpen gebruikt kan worden is 'Welk Woord Weg?' (of een variant daarvan zoals 'Welke Afbeelding Weg?'). Hierbij beredeneren leerlingen bij één of meer reeksen van drie of vier begrippen of personen welk begrip of welke persoon niet in het rijtje thuishoort.

Zij geven niet alleen aan welke volgens hen niet in het rijtje thuishoort, maar – en daar gaat het in deze opdracht vooral om - beredeneren ook hun keuze/beslissing.

Een belangrijk kenmerk van dit soort opdrachten is dat er soms verschillende antwoorden mogelijk zijn. Belangrijker dan het antwoord is dan ook de bijbehorende redenering. Het verdient daarom aanbeveling deze opdracht in groepjes te laten maken en de opdracht klassikaal na te bespreken.

Voorbeelden bij de paragraaf over Nederland in opstand:

- Karel V – Brussel – Centralisatie – Stadhouder
- Karel V – Centralisatie – Brussel – Edelen
- Landvoogd - Stadhouder – Paus - Koning
- Margaretha van Parma – Alva - Filips II – Landvoogd
- Hagenpreek – Filips II – Beeldenstorm - Alva
- Den Briel - Gewapende vluchtelingen – Alva - Watergeuzen

Opdracht 2 Oorzaken van de Beeldenstorm

Deze opdracht heeft betrekking op zeven, respectievelijk drie, secundaire bronnen over de Beeldenstorm die afkomstig zijn uit schoolboeken en andere publicaties.

Bron 1

In de weken en maanden die verloren gingen met nutteloze correspondentie met de koning, die toch niet wilde toegeven, omdat hij overtuigd was het in geweten niet te mogen doen, voerden de hagenprekers¹ een felle campagne tegen de 'afgoderij van de beeldendienst'. Zij hitsten hun toehoorders op, de hand aan het werk te slaan en de kerken van alle 'afgoden' te zuiveren en in bezit te nemen.....

Buiten Vlaanderen beperkte de Beeldenstorm zich hoofdzakelijk tot de steden. De overheid, verlamd van schrik, zag in de meeste plaatsen werkeloos toe. Waar ze kordaat optrad, dropen de vandalen af. Het tekent wel scherp de lakse houding van de overgrote meerderheid der bevolking en van de magistraten, dat ze zulk een gruwelijke heiligschennis en massamoord op de kerkelijke kunst niet hebben verhinderd.

Bron: Commissaris, A.C.J. (1956) Leerboek der Nederlandse geschiedenis, eerste deel tot 1795, 19e druk, blz. 85

Bron 2

Niet alleen de onderdrukking van de geloofsvrijheid was aanleiding tot deze fanatieke vernieling van kerken en kerksieraden. Wij moeten eveneens denken aan de ernstige economische omstandigheden, die in dit jaar 1566, dat ook wel het hongerjaar genoemd is, onder het lagere volk heersten. 'In het begin van 1566 nam de nood ontzettende vormen aan; de mensen verhongerden letterlijk. Een Spanjaard, Castellanos genaamd, die in januari naar Spanje reisde, vertelde er ooggetuige van te zijn geweest, dat in de provincie Artois tal van vrouwen zich hadden opgehangen, om niet te hoeven zien hoe haar kinderen voor haar ogen van de honger stierven.

Bron: Meijer, J. (1958) Ketten der geslachten. Nieuw leerboek voor de algemene en vaderlandse geschiedenis voor alle scholen voor vmo, deel II. J.M. Meulenhoff Amsterdam, blz. 104/105.

¹ Een hagenpreek is een protestantse kerkdienst in de open lucht.

Bron 3

Maar hoe zou het gaan als de winter aanbrak? Dan zou het afgelopen zijn met de hagenpreken. Was het niet eerlijk als de gereformeerden hun eigen kerken zouden hebben? Maar dan geen kerken met afgodsbeelden! Het begon in het zuiden van Vlaanderen, in de zomer van datzelfde jaar; groepjes calvinisten trokken na afloop van een hagenpreek langs de wegen, gooiden kruisen en beelden om en vernielden een kapel. Het duurde niet lang of ook in de steden werd het onrustig. In Antwerpen drong op maandag 19 augustus een menigte de Onze-Lieve-Vrouwekerk binnen, haalde de beelden omver en sloeg ze in stukken. Daarna kwamen de andere kerken en ook de kloosters aan de beurt.

Vanuit Antwerpen verspreidde de Beeldenstorm zich over de Nederlanden. Calvinisten trokken door de straten van de steden, gewapend met bijlen en touwen. Groepjes oproerkraaiers sloten zich bij hen aan. In talloze kerken en kloosters werden beelden, schilderijen en altaren vernield. Daarbij gingen ook kunstschaten verloren. Er werd veel vernield, maar er werd bijna niet geroofd en gestolen. En de geestelijken werden met rust gelaten.

Het ging de calvinisten immers om de zuivering van de kerken. Daarna konden die kerken dan gebruikt worden voor de prediking van Gods Woord.

De manier waarop het was gegaan, was echter niet de juiste.

Bron: Baaijens, P.A., Klinken, L.D. van e.a., Er is geschiedenis; Geschiedenis voor het basisonderwijs, blz. 43/44.

Bron 4

Toen namen de gebeurtenissen een door niemand voorziene wending. De onderdrukking der geloofsvrijheid, de ellende, waarin een deel van het lagere volk nog verkeerde door de hongersnood, die als gevolg van het opkopen van graan door speculanten in de vorige winter een ongekende hoogte had bereikt, het fanatisme, aangewakkerd door de steeds talrijker bezochte hagenpreken, de scholing in geweld, opgedaan bij de bevrijding van om het geloof gevangenen, de aarzeling van de leiding, die alleen maar rekwesteerde² leidde tot het besef, dat er nu op de vele woorden eindelijk eens daden moesten volgen.

En dat besef brak zich baan in de Beeldenstorm. Als een verwoestende storm inderdaad ging die beweging, begonnen in het industriegebied van Hondshoote, over Vlaanderen naar Brabant en het Noorden. Met geweld werden op tal van plaatsen de beelden, schilderijen en andere schatten uit de kerken verwijderd en sommige van deze ingericht voor de sobere Protestantse eredienst.

Bron: Blonk, A en Romein, J. (1958) Leerboek der algemene en vaderlandse geschiedenis, deel II Nieuwe geschiedenis en Franse revolutie, 8e druk, bladzijde 61.

Bron 5

In zijn De Nederlandsche historië schreef de Nederlander P.C. Hooft, afkomstig uit de calvinistische elite, in 1642:

'Al dit geweld, roven en verwoesten werd bedreven door hoogstens honderd rabauwen (schurken) en een hoop hoeren en jongens, waar van de Spaanse partij (de katholieken) beweerde dat ze door de onroomsen (niet-katholieken) zouden zijn opgestookt en door tussenpersonen zouden zijn betaald met acht of tien stuivers per dag. Iets wat mij niet onwaarschijnlijk lijkt, omdat ik zoiets gewelddadigs niet toevertrouw aan de godsdienstige burgers. Het allergrootste deel van de niet-katholieken bleef geheel afzijdig. Zij waren wel tegen de beeldenverering, maar keurden de onbeschaafde en brute manier waarop de beelden werden vernield af.'

² Rekwesteren = een verzoekschrift indienen.

Bron 6

De marxist (aanhanger van de ideeën van de communist Karl Marx) E. Kuttner schreef in 1949 een boek over het jaar van de Beeldenstorm en noemde dat Het Hongerjaar 1566. Hij geeft de volgende beschrijving van de beeldenstormers:

'In augustus ontladde zich eindelijk het onweer, dat nu al weken boven het land hing. De bliksem sloeg echter niet in het huis der bezitters in, doch in de kerk, De Beeldenstorm joeg over het land, binnen veertien dagen raasde hij van zuid naar noord. Het uitgangspunt lag in West-Vlaanderen, waar de uitgemergelde, geradicaliseerde textielarbeiders en kleine wevers, die door de concurrentie van de grote wevers waren doodgedrukt, om 't hardst vernielden en plunderden. Een deel hunner was van godsdienstige ijver beziel, een ander deel werd door armoede gedreven, sommigen koesterden het plan een aantal goederen te plunderen en te roven, om aldus tegemoet te komen aan hun armoede en hun nood.'

Bron 7

Algemeen was men dus voorbereid op het uitbreken van sociale onlusten en men was daar bevreesder voor dan voor godsdienstige opstandigheid. Dat geldt ook voor de katholieken. De regentes (Margaretha van Parma) schrijft de 7e juli aan de koning:

'De steden en alle goedgezinden zijn bevreesd, dat zij binnenkort onlusten en volksoproer zullen beleven, ten dele vanwege de godsdienst, ten dele ook om te roven en de rijken te plunderen....
....er is hier een wonde plek: dat is de verarming van het volk, die haar oorzaak vindt in een volledige stilstand van de handel in welke goederen dan ook. Daardoor wordt het volk hoe langer hoe meer tot omwenteling geneigd en toegankelijk gemaakt voor een opstand, die de plundering der rijken beoogt'.

Opdracht

U kunt onderstaande opdracht op twee manier eenvoudiger maken:

- Door het aantal bronnen te beperken.
- Door het aantal vragen te beperken.

Gebruik de bronnen 1 t/m 7

De auteurs van de bronnen noemen verschillende oorzaken van de Beeldenstorm in 1566.

1. Welke oorzaak/oorzaken wordt/worden in elke bron genoemd?
2. Geef voor elke gevonden oorzaak aan in welke bron(nen) je die oorzaak hebt gevonden.
3. Vermeld van elke gevonden oorzaak of het om een culturele (religieuze), sociale, politieke of economische oorzaak gaat (soort oorzaak).
4. Vermeld van elke gevonden oorzaak of het om een directe oorzaak (aanleiding) gaat of om een indirecte oorzaak.
5. Vermeld van elke gevonden oorzaak of het, volgens jou, om een belangrijke of minder belangrijke oorzaak gaat.
6. Vermeld van elke gevonden oorzaak of het om een incidentele of een structurele oorzaak gaat.

Oorzaak	Bron-nummer	Soort oorzaak	Direct (aanleiding) of indirect	Belangrijk of minder belangrijk	Incidenteel/structureel

Oorzaak	Bron- nummer	Soort oorzaak	Direct (aanleiding) of indirect	Belangrijk of minder belangrijk	Incidenteel/structureel

Opdracht 3 Gevolgen van de Beeldenstorm

Met dezelfde bronnen kun je ook een opdracht maken over gevolgen van de Beeldenstorm.

Gebruik de bronnen 1 t/m 7

De auteurs van de bronnen noemen verschillende gevolgen van de Beeldenstorm in 1566.

1. Welk(e) gevolg/gevolgen wordt/worden in elke bron genoemd?
2. Geef voor elk gevonden gevolg aan in welke bron(nen) je die oorzaak hebt gevonden.
3. Vermeld van elk gevonden gevolg of het om een cultureel (religieus), sociaal, politiek of economisch gevolg gaat (soort gevolg).
4. Vermeld van elk gevonden gevolg of het om een gevolg op lange of korte termijn gaat.
5. Vermeld van elk gevonden gevolg of het om een belangrijk of een minder belangrijk gevolg gaat.
6. Vermeld van elk gevonden gevolg of het om een bedoeld of onbedoeld gevolg gaat.

Gevolg	Bron- nummer	Soort gevolg	Korte termijn of lange termijn	Belangrijk of minder belangrijk gevolg	Bedoeld of onbedoeld gevolg

Opdracht 4 Interpretatie

Bron 1

Er gingen weken en maanden verloren met een nutteloze correspondentie met de koning. Die wilde toch niet toegeven aan de protestanten, omdat zijn geweten hem dat niet toestond. Toen voerden de hagenprekers³ een felle campagne tegen de 'afgoderij van de beeldendienst'. Zij hitsten hun toehoorders op, de hand aan het werk te slaan en de kerken van alle 'afgoden' te zuiveren en in bezit te nemen.....

Buiten Vlaanderen beperkte de Beeldenstorm zich hoofdzakelijk tot de steden. De overheid, verlamd van schrik, zag in de meeste plaatsen werkeloos toe. Waar ze wel daadkrachtig optrad, dropen de vandalen af. Het is wel tekenend voor de slappe houding van de overgrote meerderheid der bevolking en van de bestuurders, dat ze een dergelijke gruwelijke heiligschennis en massamoord op de kerkelijke kunst niet hebben verhinderd.

Bron: Commissaris, A.C.J. (1956) Leerboek der Nederlandse geschiedenis, eerste deel tot 1795, 19e druk, blz. 85.

Bron 2

Niet alleen de onderdrukking van de geloofsvrijheid was aanleiding tot deze fanatieke vernieling van kerken en kerksieraden. Wij moeten ook denken aan de ernstige economische omstandigheden, die in dit jaar 1566, dat ook wel het hongerjaar genoemd is, onder het lagere volk heersten. 'In het begin van 1566 nam de nood ontzettende vormen aan; de mensen verhongerden letterlijk. Een Spanjaard, Castellanos genaamd, die in januari naar Spanje reisde, vertelde er ooggetuige van te zijn geweest, dat in de provincie Artois tal van vrouwen zich hadden opgehangen, om niet te hoeven zien hoe haar kinderen voor haar ogen van de honger stierven.

Bron: Meijer, J. (1958) Keten der geslachten. Nieuw leerboek voor de algemene en vaderlandse geschiedenis voor alle scholen voor vmo, deel II. J.M. Meulenhoff Amsterdam, blz. 104/105.

Bron 3

Maar hoe zou het gaan als de winter aanbrak? Dan zou het afgelopen zijn met de hagenpreken. Was het niet eerlijk als de gereformeerden hun eigen kerken zouden hebben? Maar dan geen kerken met afgodsbeelden! Het begon in het zuiden van Vlaanderen, in de zomer van datzelfde jaar; Groepjes calvinisten trokken na afloop van een hagenpreek langs de wegen, gooiden kruisen en beelden om en vernielden een kapel. Het duurde niet lang of ook in de steden werd het onrustig. In Antwerpen drong op maandag 19 augustus een menigte de Onze-Lieve-Vrouwekerk binnen, haalde de beelden omver en sloeg ze in stukken. Daarna kwamen de andere kerken en ook de kloosters aan de beurt.

Vanuit Antwerpen verspreidde de Beeldenstorm zich over de Nederlanden. Calvinisten trokken door de straten van de steden, gewapend met bijlen en touwen. Groepjes oproerkraaiers sloten zich bij hen aan. In talloze kerken en kloosters werden beelden, schilderijen en altaren vernield. Daarbij gingen ook kunstschaten verloren. Er werd veel vernield, maar er werd bijna niet geroofd en gestolen. En de geestelijken werden met rust gelaten.

Het ging de calvinisten immers om de zuivering van de kerken. Daarna konden die kerken dan gebruikt worden voor de prediking van Gods Woord. De manier waarop het was gegaan, was echter niet de juiste.

Bron: Baaijens, P.A., Klinken, L.D. van e.a., Er is geschiedenis; Geschiedenis voor het basisonderwijs, blz. 43/44.

³ Een hagenpreek is een protestantse kerkdienst in de open lucht.

Opdracht

Gebruik bron 1 t/m 3

Katholieken en protestanten hadden vaak een verschillende kijk op de Beeldenstorm.

1. Welke bron is, volgens jou, in ieder geval geschreven door een katholiek? Beredeneer je antwoord.
2. Welke schrijver heeft het meeste begrip voor de beeldenstormers? Licht je antwoord toe met een of meer elementen uit een bron/de bronnen.
3. Beredeneer waarom protestanten en katholieken in de zestiende eeuw waarschijnlijk verschillend hebben gedacht over de uitspraak: 'De Beeldenstorm was een catastrofe'.
4. Beredeneer/verklaar waarom er tegenwoordig door katholieken en protestanten mogelijk anders over de Beeldenstorm geoordeeld wordt dan in de zestiende eeuw.

